

GAZDASÁGUNK BETEGSÉGEI

GYÖRFY DÓRA

Mihályi Péter:

Miért beteg a magyar gazdaság?

Diagnózis és terápia

HVG Kiadó, Budapest, 2008. 149 oldal, 1500 Ft

Anemzetközi pénzügyi válság kitörése 2008 őszén ismételten kiszorított minden távlatos elképzelést a magyar gazdaságpolitikából. A túlélésre koncentráló politikai döntéshozatali rendszerben újra előtérbe került a megszokott gyakorlat, amikor a – többnyire külső erők által kikényszerített – ad hoc megszorításokat ad hoc kompenzációk kísérik a különböző befolyásos választói csoportok megbékítése érdekében. Amikor e bírálathoz 2009 januárjában hozzáfogtam, a vita éppen arról folyt, vajon szükséges-e – immár negyedszer – újratervezni a 2009-es költségvetést; mire befejeztem, már egy 1000 milliárdos adóátrendezés terve volt napirenden. A begyűrűző válság kiváló kifogás a kapkodásra és az átgondolt gazdaságpolitika hiányára, hiszen a kormány igazán nem tehet arról, hogy Amerikában jelzálogpiaci válság van, és Magyarországot spekulatív támadás érte...

Mihályi Péter a válság előtt megírt, tavaly nyáron megjelent könyvét a nemzetközi pénzügyi válság idején olvasva két dolog mégis világossá válik. A magyar gazdaság már jóval a válság kitörése előtt súlyos beteg volt – amiből logikusan következik, hogy a bajok jelentős része nem fog elmúlni a válság elmúltával sem. Az elmúlt évek reformokkal foglalkozó gazdaságpolitikai vitái tehát relevánsak maradnak, és ezért ez a rövid, tömör könyv ma is fontos tanulságokkal szolgálhat.

A bevezetésben a szerző rögtön válaszol a címben feltett kérdésre. A magyar gazdaság azért beteg, „mert még nem sikerült kihátrálnunk a szocializmus, a központosított tervezettség zsákutcájából” (9. old.). A zsákutcán a szerző a hatalmasra duzzadt jóléti állapot érti, mely az állampolgárok elvárásai szerint „bölcsőtől a sírig” gondoskodik róluk. A feladat ennek a rendszernek az átszabása, azaz a társadalombiztosítás és a nagy elosztó rendszerek működési mechanizmusainak megváltoztatása. E nélkül a szerző szerint a demokrácia normális működése is veszélybe kerülhet, hiszen mára az adófizetők számszerű kisebbségbe kerültek a választópolgárok között – amivel jelentősen megnőtt annak az esélye, hogy a választások kívánságműsorrá váljanak.

Ezt követően, a reformok időzítését tárgyalva, Mihályi mottóként idézi Örkény István mondását: a „gyávaság forrása, hogy nem tudjuk elképzelni, hogy a rossznál lehet még rosszabb is” (17. old.). Bár ennek az igazságát a válság egyre többek számára teszi nyilvánvalóvá, Mihályi már könyve megírásának idején jelezte, hogy a költségvetési kiigazítás ellenére a hazai reálszféra viselkedési szabályosságait a válság előtt sem sikerült megváltoztatni, hogy a külföldi működő tőke (FDI) beáramlása csökkent, a foglalkoztatás stagnált, az újraelosztás pedig növekedett. Eközben a kis- és középvállalatok (KKV) államfüggők maradtak, azaz viselkedésüket „továbbra is az állami megrendelésekhez, adókedvezményekhez, pályázati pénzekhez való viszony, a közterhek alól való kibújás lehetőségének keresése szabja meg” (uo.). Az egyensúlytalanságok mérőszámának tekinthető ún. Misery index, mely a fizetési mérleg, a növekedés, az infláció, a költségvetési hiány, a munkanélküliség és a kamatok alakulását összegzi, 2007-ben a kiigazítás ellenére még romlott is Magyarországon. Az egyensúlytalanság tehát nem átmeneti, hanem tartós jelenség, amelyen hosszabb távon csupán szerkezeti reformok segíthetnek. Mihályi szerint a reformokra nincsen tökéletesen alkalmas időpont, és meggyőződése, hogy elfogadtatásukhoz krízishelyzetre van szükség.

A harmadik fejezetben Mihályi bemutatja a problémák gyökerének tartott jóléti állam eredetét és jelenlegi állapotát. Kiemeli, hogy a szocializmus idején kiépített jóléti állam működése számos alapfeltételen múltott. Közéjük tartozik a teljes foglalkoztatottság, a kétkeresős családmodell 2-3 gyerekkel, a 100 százalékban állami nyugdíjrendszer, az állami bérlakások dominanciája a városokban, illetve a határokon belül a hivatalos 8 órás munkaviszony. Mivel azonban a rendszerváltás során megszűnt 1 millió munkahely, ezek a feltételek már nem adóttak, és a korábbi időszakban kialakított jóléti rendszer hatalmas terhet ró a gazdaságra. Nemzetközi összehasonlításban jól kimutathatóan Magyarország sokkal többet költ ilyen típusú kiadásokra, mint azt fejlettsége indokolná. A társadalombiztosítás kasszája ráadásul folyamatosan deficitese, amiben nagy szerepet játszik, hogy mind a munkáltatóknak, mind a munkavállalóknak érdekük a járulékfizetés elkerülése, azaz szövetkeznek az állammal szemben. A szerző Szalai Júlia számításaira¹ hivatkozva mutatja be e folyamatok következményeit: a rendszerváltás előtti állapothoz képest a háztartások legális foglalkoztatottságból eredő jövedelme csök-

1 ■ Szalai Júlia: *Nincs két ország?* Osiris, Bp., 2007.

kent, míg az állami újraelosztásból származó jövedelem nőtt, 2005-ben már a háztartások jövedelmének több mint 50 százalékára. A legnagyobb problémát Mihályi szerint a növekvő nyugdíj és a nyugdíj jellegű ellátások jelentik, melyek ma már a pénzbeli támogatások 80 százalékát teszik ki.

A negyedik fejezet a könyv legfontosabb része, ahol a szerző részletesen számba veszi, milyen erősen változott a jóléti rendszer működési környezete a rendszerváltás után a kialakítását övező körülményekhez képest.

Először bemutatja, hogyan és milyen következményekkel működik a munkaadók és munkavállalók érdekszövetsége az állam ellen. Miután a munkavállalókat csupán a nettó jövedelmük érdekli, és a tb-járulékot ma is elsősorban adónak tekintik, a munkaadók pedig el akarják kerülni a társadalombiztosítási járulék befizetését, mindkét fél érdekelt abban, hogy becsapja az államot. Módszereik közé tartozik a bérek osztalék-ként való kifizetése, a valósnál alacsonyabb jövedelem bevallása, az úgynevezett elköltéselés, illetve a cafeteriajuttatások. A közterhek alóli kibújás mértékének meghatározásakor Mihályi a szakértők által 850 000 fősre becsült fekete foglalkoztatottságra, illetve a 200 000 és 500 000 közötti létszámú álminimálbéresre hivatkozik.

A közterhek elkerülésére készítő ösztönzők miatt az adó- és járulékcsökkentés Mihályi szerint csak látzatmegoldás lehet. Az egész könyvön végighúzódik vitája azokkal a megállapításokkal, amelyek szerint a magas adóék lenne a foglalkoztatás gátja, és nem hisz abban sem, hogy ha alacsonyabbak lennének a kulcsok, akkor hamarabb befizetnék az adókat.

Az adóelkerülés okozta problémák kifejtése után Mihályi rámutat: a szociális háló szorosabbra szövésével a mindenkori kormány a transzformációs recesszió során elveszített munkahelyekért próbálta kárpótolni az érintetteket. A rokkantnyugdíj, a táppénz, illetve a családtámogatások egyre népesebb rétegek számára tették lehetővé a munkaerőpiac elhagyását. Kiemeli a női foglalkoztatottság csökkenését, melynek oka, hogy nálunk a legmagasabb a nőket a munkahelyektől távol tartó juttatások aránya. Sok nő a hosszú kimaradás után már egyáltalán nem, vagy csak nagyon alacsony bérért talál munkát, amiért már nem érdemes dolgozni. A kétkeresős családmodell emiatt visszaszorulóban van.

Mihályi itt is felhívja a figyelmet arra, hogy az adóék csökkentése nem feltétlenül eredményezi a foglalkoztatás növekedését – a többletjövedelem körüli elosztási alkuk mellett leginkább azért, mert az alacsony foglalkoztatás kifejezetten az alacsony képzettségűeket sújtja. Magyarországon az alulképzett munkavállalók foglalkoztatása 20 százalékkal alacsonyabb szintű, mint az OECD-országokban. Az okát a szerző elsősorban az ezeket a munkavállalókat felszívó 5-10-50 fős magánvállalkozások hiányában látja. A munkanélküliség ráadásul állandóan újratermelődik, amiért viszont az oktatási rendszert terheli a fő felelősség.

A tb-kassza finanszírozási problémáiban a munkaerőpiacot elhagyók mellett Mihályi szerint jelentős szerepet játszik a munkaerőpiac kinyílása is. Napjainkban kb. 60 000 magyar dolgozik külföldön. Ők egy fillérrel sem járulnak hozzá a tb-hez, ráadásul valószínűsíthetően fiatal, jól képzett munkavállalókról van szó. Emellett a külföldiek illegális foglalkoztatása Magyarországon szintén egyre növekvő terhet ró vagy róhat a jóléti rendszerre.

Mihályi arra is rámutat, hogy nemcsak a foglalkoztatás csökken, de a stabil munkahely és a pontos munkaidő gyakorlata is visszaszorulóban van. A határokon átnyúló munkavállalás, illetve az atipikus foglalkoztatási formák szintén a fekete- és szürkefoglalkoztatás elterjedését erősítik. A szerződéses munkavállalás népszerűsége mind a munkavállalók, mind a munkáltatók körében világszerte. Mindezek következményeként azonban a magyar KKV-szektor alapvető jellemzője maradt az adócsalás, és emiatt minimális a kooperáció. A koncentráció hiánya pedig jelentős akadályt jelent ezeknek a cégeknek a finanszírozásában és bővülési lehetőségeiben.

A gondokat fokozza, hogy nemcsak a teljes foglalkoztatás, de a jóléti rendszer másik pillére, a hagyományos családmódel is visszaszorulóban van. Egyre elterjedtebbek az élettársi kapcsolatok, ma már a gyerekek 30 százaléka születik házasságon kívül. A családi adózás emiatt, illetve az évközi változások – a szülők szétválása, a gyerekek elköltözése vagy a nagyszülők odaköltözése (ezeket összesen évi 1 millióra becsülik) – miatt nem megoldható. Ráadásul a nők munkavállalása ellen hat – egy jól kereső férj felesége magasabb marginális kulcsokkal szembesül –, illetve jelentősen megdrágítja az adminisztrációt és az ellenőrzést. Végül a jövőt érintő probléma a lakás mint a legjelentősebb vagyontárgy dominanciája a középosztályban, amelynek sok tagja számára a nyugdíj nem lesz elégséges a rezi kifizetéséhez.

A jóléti rendszer fenntartása a kiinduló feltételeihez képest jelentősen megváltozott körülmények között Mihályi szerint súlyos következményekkel jár. Juttatásaival (korai nyugdíj, gyes, segélyezés), melyek a kormányzati kiadások 65 százalékára rúgnak, „fekete lyukként nyeli el a munkavállalókat”, és növeli a fekete- és szürkegazdaság arányát (66. old.). A rendszer ráadásul rendkívül bonyolult, és hatalmas tranzakciós költséggel működik: Szalai Júlia már idézett kutatásai szerint 1,3 millió ember részesül különféle önkormányzati segélyekben, a szociális ellátórendszer pedig annyi embert foglalkoztat, mint a turizmus és a vendéglátás együttesen. Emellett az OECD-országok nyugdíjrendszerei közül a magyar ösztönöz a legerősebben a mielőbbi nyugdíjba vonulásra. A fiatal nőket a gyes tartja távol a munkaerőpiacról. Ennek a rendszernek a költségei a jelenlegi adófizetőket és a jövő generációt terhelik.

A következő, ötödik fejezet törést jelent a könyv szerkezetében, de ez az egyik legizgalmasabb része. Itt a szerző, maga is a reformok egyik tervezője és

alakítója, arra a kérdésre próbál választ adni, mivé lett a 2006-os egészségügyi reform. A fejezet elején elmondja, hogyan kezdett el 1997–1998-ban pénzügyminisztériumi szakállamtitkárként foglalkozni a területtel, hogyan lett 2006-ban az Államreform Bizottság egészségügyi munkacsoportjának vezetője, és hogyan tudott ebben a pozícióban egyensúlyozni Draskovics Tibor kormánybiztos és Molnár Lajos egészségügyi miniszter között.

Mihályi szerint az egészségügyi rendszer kulcskérdése a finanszírozás – az erősödő fogyasztói igények kiáltó ellentétben állnak a szolgáltatás színvonalával, és az Országos Egészségügyi Pénztár (OEP) hiánya finanszírozhatatlan. A reformra, mely alapvetően a több-biztosítós rendszer bevezetését jelentené, már Antall József is készült, sőt Mihályi arra is felhívja a figyelmet, hogy korábban a Fidesz is pártolta ezt a megoldást. Mindezek miatt nem ért egyet azokkal a megállapításokkal, melyek szerint először részletes tervekre lett volna szükség, hiszen már nagyon régóta dolgoztak rajta, azaz ezek már rég elkészültek. A nagy kérdés sokkal inkább az volt, lehet-e megfelelő mértékű politikai támogatást felsorakoztatni a reformterv mögött.

A szerző határozottan vitatkozik azokkal, akik először a kiegészítő magánbiztosítás bevezetését javasolták. Szerinte ez az ötlet nem csupán azért rossz, mert az extra igények kielégítését a hálapénz gyorsabban és olcsóbban oldja meg, hanem azért is, mert a magánbiztosítások terjedésével a gazdagok kikerülnének az OEP-ből, amely így a szegény, túlsúlyos kórházak finanszírozója lenne.

A következőkben Mihályi részletesen beszámol a több-biztosítós reform előkészítését övező vitákról. A lényeg szerinte nem a társadalombiztosítás megszüntetése, hanem egy új érdekeltségi rendszer kialakítása volt, melyben a kemény költségvetési korláttal működő, nyereségérdekelt biztosítók ellensúlyozzák az orvos és a beteg érdekeltségét a túlköltésben.

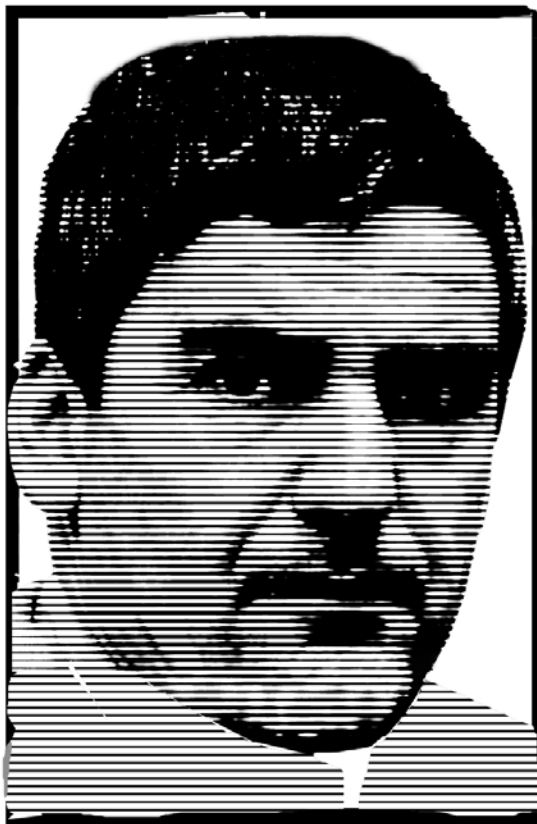
A végül elfogadott öszvérmegoldás az 5–8 területi biztosítóval, melyben a magántőke maximum 49 százaléknyi részarányt szerezhetett, elsősorban az MSZP-n belüli ellenállás következménye volt. A szer-

ző szerint ez a rendszer működhetett volna, hiszen a magántőke néhány év alatt megszerezhetette volna a többséget a biztosítóknak (95. old.). A kodifikációs folyamat során azonban az MSZP igényeinek megfelelően annyi biztosíték és költségnövelő szabály került be a törvényjavaslatba, hogy a biztosítók számára már nem érte meg beszállni. Ez a működést ellehetetlenítő fejlemény már 2007 őszén kiderült, utána hónapokig csupán kármentés folyt, míg végül visszavonták a javaslatot.

A több-biztosítós modell bevezetése valódi reform lett volna, ehhez képest a vizitdíj és a kórháztörvény a szerző szerint csupán keresletkorlátozó intézkedés volt. Ezekhez az MSZP ragaszkodott a konvergenciaprogramban, leginkább azért, hogy elterelje a figyelmet a gázáremelés sokkal nagyobb tételéről. Önmagában a szerző a vizitdíjat jó ötletnek tartotta, mivel így rögzíteni lehetett az orvos-beteg találkozásokat. A dolog akkor vált ijesztővé, amikor az MSZP újabb és újabb kivételekkel állt elő, melyek eredménye a világ legbonyolultabb vizitdíjrendszerre lett. A reformerek igazi sikert a kórháztörvénnyel tudtak elérni, részben az ágyszámcsökkentéssel, részben a kórházi napi díj bevezetésével. Az egy beteg által kórházban töltött napok számának látványos csökkenése a rendszer fehéredését jelezte.

Az átfogó reformok elbukásának azonban súlyos következményei vannak – véli Mihályi. Az egészségügyi reform kudarca után ez a kormány már nem képes hozzájárulni a nyugdíjrendszerhez, és a két alapban összesen kialakul a 3 százalékos költségvetési hiány, mely az euró bevezetésének feltételeit rögzítő maastrichti követelmények szerint a maximálisan megengedhető érték. Ráadásul ennél még nagyobb gond, hogy a hamarosan nyugdíjba vonuló korosztályok jelentős és növekvő részének nem lesz elegendő szolgálati éve a megélhetéshez szükséges nyugdíjhoz.

Ezután a szerző megvonja az egészségügyi reform tapasztalatainak mérlegét: feltétlenül pozitív fejlemény az ágyszámcsökkentés, a patikaliberalizáció és a gyógyszerár-támogatási rendszer megváltoztatása. A vizitdíj és a kórházi napi díj visszavonása azonban

jelentős keresletnövekedést fog generálni, és ezért a költségvetésnek nem csupán a kiesett bevételt, hanem a többletkereslet költségét is fedeznie kell. Várhatóan a jövőben újból előkerül a több-biztosítós reform gondolata.

Az egészségügyi reformról szóló beszámoló után Mihályi a jövő gazdaságpolitikai teendőit ismerteti. Megalapozásukhoz azt a merész tételét fogalmazza meg, hogy a XXI. század társadalmá nem a dolgozók, hanem a fogyasztók közössége, akik igyekeznek szükségleteiket minél olcsóbban és kényelmesebben kielégíteni (115. old.). Ez kilenc alapfeladatot von maga után.

A legfontosabb a társadalombiztosítás privatizálása, és a befizetés és igénybevétel közötti kapcsolat erősítése. Ennek során az öngondoskodás szerepét jelentősen növelni kell, ami elkerülhetetlen az EU-n belüli portabilitás fenntartásához, melynek lényege a biztosítási jogviszony folytonossága. Mindez pedig szükségesszerűvé teszi a tb és a rászorultságalapú juttatások elválasztását. Mihályi feltétlenül elutasítja az állami munkahelyteremtés szlogenjét komoly piacortozító hatása miatt. A régióon belüli verseny viszont valószínűsíthetően szükségessé teszi az egykulcsos adó bevezetését és ezzel együtt a szociális jóléti juttatások csökkentését. Szükség lesz az elmúlt évek kormányzati felelőtlenségeinek – minimálbér-emelés, 13. havi nyugdíj, a minimálbér adómentessége – korrekciójára is. Kérdés viszont, mit lehet tenni a legképzettebbek kivándorlása ellen. Végül, mindezen változtatásokban elkerülhetetlen az adó- és járulérendszer egyidejű átalakítása, a *big bang* megközelítés, amely a minél nagyobb kommunikációs hatáshoz szükséges.

Mihályi a fenti általános elgondolások gyakorlati kivitelezésére is tesz javaslatokat. Elsőként a keresetek és nyugdíjak kétszeres felbruttosítását (az egészségügyi és a nyugdíjjárával) ajánlja, ami segítene elosztatni a társadalmat jellemző fiskális illúziót. Jobban odafigyelnének az emberek, hova is fizetik be a járulékaikat, és lehetővé válna a portabilitás. A felbruttosítás során probléma az átálláskor merülhet fel, de a szerző szerint a minimáladó tapasztalatai alapján ez még a megbízhatatlannak ítélt KKV-szektorban is kikényszeríthető.

A járulékok kapcsán szükségesnek látja továbbá a fix összegű egészségügyi hozzájárulás és a járuléklapfon bevezetését, máskülönben Magyarországon sokkal többbe kerülhet az egészségügyi szolgáltatás, mint az Egyesült Államokban a legdrágább biztosítás. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele az egyéni számlás, specializált biztosítók felállítás, melyek a kormánytól és a vállalatoktól független szervként garantálják, hogy a politikusok nem használják választási célokra ezeket a rendszereket. Amíg ezek létre nem jönnek, első lépésben meg kell szüntetni a központi költségvetés és az alapok közötti, ad hoc alkukon alapuló keresztfinanszírozást – például a pótköltségvetés benyújtási szabályainak szigorításával.

Mihályi érvel a szektorsemleges adózás szükségessége mellett is, ami elkerülhetetlen a tőke- és

munkajövedelmek eltérő adóztatásából származó arbitrázslehetőségek visszaszorításához. A szektorsemleges adórendszer nem feltétlenül egykulcsos – az méltányossági szempontokból elfogadhatatlan –, hanem egységes számítási és eljárási elveket tartalmaz minden típusú jövedelemhez, leegyszerűsíti az adminisztrációt, és megszünteti a kivételeket.

Az adó- és járulékreform csak fokozatos és arányos lehet – figyelmeztet Mihályi. Fontos, hogy a legalacsonyabb jövedelműek terhei ne emelkedjenek. Továbbá a gazdaság kifehéritése se legyen túl gyors, mivel a fekete- és szürkegazdaság jelentősen hozzájárul a termelés költségeinek csökkentéséhez. A túl gyors fehérités egész ágazatokat tehet versenyképtelenné, ami pedig az állami segélyek iránti igényeket növelné. Másrészt azonban bizonyos adókat emelni kell, például a legvagyonosabb örökösödési adóját. Végül pedig a szociális kiadások visszanyesésében érdemes támaszkodni az inflációra, és kompenzálni a reformok veszteseit.

Az önkormányzati szektorban Mihályi szerint a helyi adót meg kell szüntetni, mivel az jelentősen rontja a versenyképességet. Helyette jobb lenne, ha az önkormányzatoknál maradna az szja 100 százaléka és az ingatlanadó – ami az adóbeszedésben is megteremtene az önkormányzatok érdekelttségét. A közszolgáltatások egységes színvonala miatt fontos lenne 200–300 ezres ellátási egységeket létrehozni, melyeknek adókiutési és szolgáltatási feladatuk lenne. Az öregkori szegénység mérséklésének feladatát is az önkormányzatokra kellene bízni (az állampolgári alapnyugdíj kialakítása helyett), mivel csak helyi szinten megállapítható, hogy rendkívül alacsony nyugdíj mellett mennyiben beszélhetünk valós rászorultságról.

A fejezet zárásaként a szerző felteszi a kérdést, szükséges-e külön támogatni a kisvállalatokat. Provokatív módon amellet érvel, hogy mivel általában nem életképes vállalkozásokról van szó, nem csupán nem szabad őket támogatni, de inkább szigorítani kellene a rájuk vonatkozó szabályokat, hogy csökkenjen a számuk, és nőjön a vállalati, piaci koncentráció.

A könyv utolsó részében azt vizsgálja, vajon hol rontotta el Gyurcsány Ferenc, és hol buktak el a reformok. Mihályi szerint Gyurcsány a legfelkészültebb kormányfő a rendszerváltás óta, aki hozzá nagyon hasonlóan látja a magyar gazdaság problémáit. Bukásának okaként három tényezőt említ.

Egyrészt liberális reformerként egy baloldali tömegpárt élén volt kénytelen reformokat végrehajtani, ahol az évtizedes reformrituálék általában „mutyizásba fajulnak” (153. old.). Másrészt Gyurcsány valószínűleg elrontotta a sorrendet, amikor először a közigazgatási reformba fogott bele, ami a hatalmas átalakítások miatt a pazarlás érzetét keltette a közvéleményben, és elbizonytalanította az apparátust. Hiba volt továbbá a vizitdíjat a biztosítási reform előtt bevezetni, mert a szocialisták megijedtek az ellenállástól. Végül a pénztártörvény elválasztása a többi reformtól lehetőséget nyújtott arra, hogy olyan szereplők is bekapcsolódja-

nak a vitába, akiknek egyébként eszük ágában sem lett volna hozzászólni.

Mihályi azzal zárja könyvét, hogy a reformok keresztülvitele nehéz, a világban több a kudarccal, mint a sikeres reform. Mindezek ellenére hét pontból álló minimálprogramot javasol 2010-ig. Ennek elemei például a felbruttósítás, az adó- és járulékfizetés kivételeinek csökkentése, az értékalapú ingatlanadó bevezetése, illetve a nagy vagyonok örökösödési adójának megemlése. Meggyőződése, hogy ezek az intézkedések jóval kedvezőbb feltételeket biztosíthatnának az új kormány működéséhez.

Mihályi Péter könyve egyenes, őszinte, nehezen letehető olvasmány. Még akkor is, ha szerkezetileg néhol töredezett – az egészségügyi reform, illetve Gyurcsány Ferenc kudarcát magyarázó részek ráadásul nem csupán kilógnak a többi fejezet közül, hanem bizonyos elfogultság is fellelhető bennük. A szerző azonban hangsúlyozza, hogy szubjektív beszámolót írt, és az olvasó ezektől a részekről inkább a bennfentes benyomásait, mint a végső igazságot várhatja. A könyv többi részében Mihályi igyekszik objektív maradni, folyamatosan reagál a lehetséges ellenérvekre, és szinte minden gondolatát részletes adatokkal támasztja alá.

A könyvet letéve az olvasó azonban nem érzi magát teljesen meggyőzve. Bár a diagnózis számos elemével – például az adóelkerülés következményeivel vagy a jóléti rendszer ellenőztető hatásaival – nehéz lenne vitatkozni, mégiscsak hiányérzete támad. Mintha mindazok a problémák, amelyekről a szerző beszél, *determinisztikus módon*, emberi beavatkozás nélkül következtek volna be, fokozatosan, a rendszerváltás és a globalizáció előrehaladtával. A részletesebb kutatások azonban jól mutatják, hogy bizonyos kormányzati döntések kritikus szerepet játszottak az egyensúlytalanságok kialakulásában. Ohnsorge-Szabó László és Romhányi Balázs 2007-ben készült tanulmánya meggyőzően bizonyítja, hogy a politikailag motivált költségvetési döntések nélkül az államadósság 2006-ban a GDP 36,9 százaléka lett volna a tényleges 66 helyett.² Szalai Júlia már idézett munkájában is azt jelzi az adatok, hogy az adóforintok átcsoportosítása a rászorultsági ellátásoktól a tb-kassza hiányának pótlására 2000 után vált különösen jellemzővé, tehát nem lineáris folyamatról van szó (76. old.).

2 ■ Ohnsorge-Szabó László – Romhányi Balázs: Hogy jutottunk ide: magyar költségvetés, 2000–2006. *Pénzügyi Szemle*, 52 (2007), 2. szám, 239–285. old.

3 ■ European Commission: *Introduction of the Euro in the New Member States*. Eurobarometer Report No. 237. (2008) Elérhető: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_237_en.pdf

4 ■ *Life in Transition: A survey of people's experiences and attitudes*. EBRD London, 2007. 51. old.

5 ■ A korrupció észlelése és az adócsalás közötti kapcsolatról lásd Lackó Mária: Az adóráták és a korrupció hatásai a munka-piacra. *Közgazdasági Szemle*, 53 (2006) 11. szám, 961–985. old.

Abban természetesen Mihályinak igaza van, hogy amennyiben az adófizetők kisebbségbe kerülnek a szavazók között, az a politikai erőket a jóléti juttatások növelésére ösztönzi, s így a választások könnyen kívánságműsorrá válnak. A *politikai felelősség* kérdése azonban ebben az esetben sem kerülhető meg – szükség van rá a változások bevezetéséhez, hiszen reformokra szintén nem jön ösztönzés a szavazóktól.

A kormányzati felelősséget valószínűleg a szerző maga vitatná, és a könyv végén röviden utal is az elmúlt évek hibás döntései visszafordításának szükségességére (117–118. old.). Az egyensúlytalanságok kialakulásának determinisztikus megközelítésével feltehetően inkább a *változások szükségszerűségét* igyekszik alátámasztani. Mihályi messzemenően hisz a globalizáció feltartóztathatatlan térnyerésében és abban is, hogy az államot ennek a folyamatnak a tükrében kell átalakítani – különös figyelemmel az adóverseny és a migráció kihívásaira. Még ha eltekintünk is attól, hogy ezt a folyamatot a mostani válság hogyan befolyásolja, kérdés, hogy valóban olyan gyorsak és előrehaladottak-e ezek a változások, mint a szerző felteveli, és nem *aránytalanság-e* a tb portabilitásával többet foglalkozni a magyar gazdaság betegségeinek vizsgálatában, mint a közoktatás színvonalának javításával – egy olyan országban, ahol a felnőtt lakosságnak csupán egy része beszél idegen nyelvet, és 50 százaléka még nem fizetett euróval.³

A determinisztikus szemléletű problémaelírások és a megoldások elkerülhetetlensége mellett érvelés közben az olvasónak feltűnhet egy-egy apróságnak látszó részletkérdés elnagyoltsága, aminek azonban a mondanivaló szempontjából komoly következményei vannak. A globalizáció hatásainak túlbecsülésén túl ilyen elnagyolt részlet a korrupció eredetének kifejtése, majd a problémák megoldásaként alapelvnek tekintett fogyasztói társadalom képe.

Mihályi a mai magyarországi korrupciót határozottan a szocializmusban mindennapos fogyasztói korrupcióból eredezteti. Az EBRD felmérése szerint azonban a magyar lakosság több mint 70 százaléka úgy gondolja, hogy a rendszerváltás óta jelentősen megnövekedett a korrupció Magyarországon.⁴ Valószínűsíthetően ez a jelenség az új demokrácia „terméke”, és nem csupán a szocializmus öröksége. A növekedése pedig feltételezhetően a politikai korrupció elburjánzását jelzi, amelyről a könyv hallgat, bár mondandója szempontjából fontos következményei lennének. Ha ugyanis azt gondoljuk, hogy a politikások becsületesek, és az állampolgárok csálnak, akkor igazolható, miért teszi Mihályi a hangsúlyt a polgárok adófizetési hajlandóságának növelésére, amit a könyvben leírt reformok szolgálnának. Amennyiben azonban mind a két csoport korrump, és ezt valószínűleg a szerző sem vitatná, akkor nagyon hiányzik a könyvből két kérdésre a válasz.

1. Milyen intézkedések szolgálnak a politikai korrupció visszaszorítását, mely egyrészt jelentősen csökkenti a polgárok erkölcsi indíttatását az adók befizetésére,⁵

másrészt a Transparency International adatai szerint kb. 20–25 százalékkal drágítja a közbeszerzést?

2. Ha mind a két csoport korrump, honnan kellene kezdődnie a változásoknak?

A második kérdésre – etikai és praktikus megfontolások alapján egyaránt – az a válasz, hogy egyértelműen felülről. Etikai alapon nehezen védhető az a gyakorlat, hogy az állam elvárja a jogkövető magatartást állampolgáraitól, míg saját működésében normaszegő módon viselkedik. Praktikus okokból pedig nyilvánvaló, hogy bármilyen kemény intézkedéseket próbálnak hozni például a feketegazdaság visszaszorítására, ha a lefizethető, korrump hivatalnokok ugyanúgy szemet hunynak a kihágások felett, mint eddig. A változtatást ezért az államnak magán kellene kezdenie, azaz erőteljes jelzéseket küldenie a társadalomnak arról, hogy világos, kiszámítható és a társadalom által elfogadott szabályok alapján működik – és ugyanezt várja el az állampolgároktól is.⁷ Ha mindezt elfogadjuk, akkor a magyar gazdaság betegségeinek gyógyítására megfogalmazott javaslatok közül nagyon hiányzik a költségvetési szabályok, a pártfinanszírozási törvény vagy a közbeszerzési törvény megváltoztatásának szükségessége.

A könyv másik igen kérdéses axiómája az, hogy a problémák megoldásában a kiinduló alapelv csak a fogyasztói társadalom ideája lehet. Ez az állítás, akár normatív, akár leíró értelemben használja a szerző, némileg bővebb kifejtést érdemel annál, mint hogy a statisztikák szerint Magyarországon a népesség kisebb hányadát alkotják a keresők, illetve hogy ők is fogyasztók a nap 24 órájának nagyobbik részében (115. old.).

Ezek a tények ugyanis még egyáltalán nem támasztják alá azt a következtetést, hogy a gazdaságpolitikának ehhez a helyzethez – ami részben éppen a szerző által elemzett túlerjeszkedett jóléti rendszer következménye – feltétlenül alkalmazkodnia vagy a fenntartására törekednie kellene. A kérdés első megközelítésben egy komoly *értékrendi probléma*, melyről helye van a nézeteltéréseknek, és ezért Mihályinak azokkal a megjegyzéseivel is nehéz egyetérteni, amelyek a reformokról szóló vitákat időpazarlásnak tartva, a „mutyizás” terepének minősítik, és kizárólag az Országgyűlésben vélik kívánatosnak (80. és 153. old.). Ebben a formában kifejezve ezek a nézetek azt sugallják, hogy a szerző által javasolt megoldásokon kívül nem léteznek alternatív lehetőségek, és a reformok által leginkább érintett csoportok nem képesek részt venni a megoldások kialakításában. Miután egy ilyen feltevés nagyon hamar válik önbeteljesítő jóslattá, ami demokráciákban könnyen az intézkedések későbbi visszavonását eredményezheti, a viták axiomatikus kizárása abban az esetben sem szerencsés, ha kedvezőtlen tapasztalatok állnak mögötte. A fogyasztói társadalommal kapcsolatos értékrendi megfontolásoknak ráadásul az utóbbi időben nagyon komoly gyakorlati következményei is láthatók. Az Egyesült Államokban a fogyasztási láz kiemelkedően fontos szerepet játszott a háztartá-

sok túlzott eladósodásában és a pénzügyi válság kitörésében.⁸ A lakossági, ezen belül a fogyasztási hitelek gyors felfutása az elmúlt években jól érzékelteti, hogy nagyon hasonló problémák vannak Magyarországon is – a válság hatásait a hitelfelvevők pedig még éppen csak kezdik érezni.

A fogyasztás és a munka fentebb említett megítélésének a könyvben mégis leginkább a foglalkoztatás elősegítése szempontjából van következménye. Bár azzal természetesen egyet lehet érteni, hogy az állam közvetlenül nem képes munkahelyeket teremteni (116. old.), azzal már kevésbé, hogy bele kell nyugodni az alacsony foglalkoztatási arányba és az alacsony képzettségűek foglalkoztathatatlanságába. *Ha a munkát és nem a fogyasztást állítjuk a középpontba, akkor a reformok lényege rögtön nem az lesz, hogyan szűrjük ki azokat, akik igénybe vesznek egy szolgáltatást, amiért nem fizettek, hanem sokkal inkább az, hogyan szűkítjük azoknak a körét, akik rászorulnak a jóléti rendszer szolgáltatásaira.* Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor arra a kérdésre kell elsősorban válaszolni, hogyan jönnek létre munkahelyek – a vita pedig a foglalkoztatás keresleti és kínálati oldaláról szól, azaz egyrészt az adóokról és a minimálberről, másrészt pedig a munkahelytől távol tartó juttatások szűkítéséről és a közoktatásról. Csak a két oldalt együtt kezelve lehet ugyanis eredményeket elérni, ahogyan Szlovákia példája is mutatja.⁹ Ebből a perspektívából egyrészt érthetővé válik, miért lehet a szerzőnek részben igaza abban, hogy az adócsökkentés önmagában nem feltétlenül növeli a munkaerő-piaci aktivitást (46. old.); másrészt viszont az is egyértelmű, hogy a szociális juttatások szűkítése nem elsősorban költségvetési kérdés, hanem a munkára

6 ■ *Korrupciós kockázatok az üzleti szektorban. Nemzeti integritás tanulmány, Magyarország 2008.* Szerzők: Alexa Noémi, Bárdos Rita, Szántó Zoltán és Tóth István János. Transparency International, Bp., 2008. 23. old. Török és szerzőtársai mélyinterjúk alapján jutnak arra a meghökkentő megállapításra, hogy a kiírt közbeszerzések 90 százaléka tisztességtelen és szakszerűtlen. Lásd Török Ádám – Györffy Ágnes – Hernádi Ilona: *Közbeszerzés, piacműködés és az állami pénzügyi érdekek védelme. Pénzügyi Szemle*, 52 (2007), 1. szám, 5–34. old.

7 ■ Az állam és a társadalom működési zavarainak összefonódásáról és a megoldásokról bővebben lásd Sajó András: *Az állam működési zavarainak társadalmi újratemelésé. Közgazdasági Szemle*, 55 (2008), 7–8. szám, 690–711. old.

8 ■ A jóléti társadalom fogyasztási lázának veszélyeire Soros például már jóval a válság kitörése előtt felhívta a figyelmet. Lásd Soros György: *A gyarlóság kora: a terror elleni háború következményei.* Scolar, Bp., 2007.

9 ■ Szlovákiában a gazdasági reformok jelmondata volt, hogy „megéri dolgozni, és nem éri meg adót csalni”. A reformok részletes áttekintése pl. Keszegh Béla – Török Tamás (szerk.): *Gazdasági váltás Szlovákiában – Economic Reforms in Slovakia.* Kempelen Farkas Társaság, Komárom–Komárno, 2005.

10 ■ Lásd Szalai: *i. m.*; Barabás Gyula – Holtzer Péter – Orbán Krisztián – Vojnits Tamás: *Kilábalás – Tanulmány a magyar gazdasági növekedés fellendítéséről.* Oriens, Bp., 2008.

11 ■ *Measuring administrative costs and reducing administrative burdens in the European Union.* European Commission Working Document No. 691. 2006.

12 ■ *Az EU KKV-politikájáról: Putting Small Business First: Europe is Good for SMEs, SMEs are Good for Europe.* European Commission, Directorate General for Enterprise and Industry, Brussels, 2008.

öszöntéshez szükséges lépés. A kettő együtt eredményezhet magasabb foglalkoztatást, magasabb állami bevételeket és alacsonyabb jóléti kiadásokat.

A korrupció eredetéről és a fogyasztói társadalomról alkotott nézetei alapján Mihályi a politika önmegtartóztatása és a foglalkoztatás növelése helyett a könyv jelentős részében leginkább a kis- és középvállalkozói szektorban észlelhető adócsalás problémájára igyekszik megoldást találni. Bár a KKV-szektor és a jóléti állam közötti összefonódást szinte minden témával foglalkozó szerző elismeri,¹⁰ Mihályi másoknál jóval messzebb menve azt hangoztatja, hogy nem csupán támogatni nem kell ezt a szektort, de a szabályok szigorításával és az adók növelésével a kisvállalatok számának és a szektor részesedésének drasztikus csökkentésére, a koncentráció növelésére kell törekedni. Véleményét többek között azzal támasztja alá, hogy a mindennapos tapasztalatok alapján az EU bürokratikus megkötései, a fogyasztók igényei, illetve a távolkeleti konkurencia miatt ezek a cégek amúgy sem versenyképesek (148. old.).

A recenzens szerint viszont egy-egy vállalat versenyképességének megítélését általában érdemesebb rábíznai a piacra, az állam pedig teremtse meg a tisztességesen és kiszámíthatóan működő piac feltételeit. Bár abban természetesen egyet lehet érteni a szerzővel, hogy az álvállalkozásokat ki kell szűrni, viszont erre valószínűleg alkalmasabb a szerző által javasolt szektorsemleges adózás, mint a bürokratikus eljárások mesterséges megszigorítása. Különösen akkor bizonyulhat nagyon károsnak egy ilyen felvetés, ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon már most is az Európai Unióban a legmagasabb, a GDP 6,7 százalékára tehető a vállalatokat terhelő bürokratikus szabályozások költségei, melyek például az adóadminisztráció bonyolultságából vagy az engedélyek beszerzésének költségeiből fakadnak.¹¹

A KKV-szektor ilyen módon való megfojtása ráadásul ellentétes a számára átlátható és kiszámítható környezetet, illetve egyenlő esélyeket biztosító európai uniós irányelvekkel.¹² Tekintve, hogy KKV-nak számít az európai cégek 99,8 százaléka, és ezek foglalkoztatják a magánszektorban dolgozók 70 százalékát, kissé elhamarkodottnak tűnik a szerző azon véleménye, hogy Európában kizárólag népszerűségi szempontok miatt támogatják ezt a szektort.

Összességében Mihályi Péter könyve provokatív, jó stílusban megírt gazdaságpolitikai vitairat, amelyben axiomatikusnak tekintett állításokból kiindulva érvel az általa helyesnek tartott megoldások mellett. Mind a kiindulópontok, mind a megoldások erősen vitathatók, de a könyvet érdemes elolvasni, és kell vele vitatkozni. Különösen igaz ez a globális pénzügyi válság idején, amely sokszerűen szembesíti Magyarországot gazdaságának gyengeségeivel. A válság nagy valószínűséggel átrendezi a gazdaságpolitika prioritásait, és az egészségügyi reform kérdése például hátrébb szorul a reformok fontossági sorrendjében. Ezzel szemben a pénzbeli jóléti juttatások (nyugdíjak, családtámo-

gatások, szociális támogatások) csökkentése megkerülhetetlen lépés, és Mihályi lényegre törő elemzése a jelenlegi jóléti rendszer anomáliáiról meggyőzően mutatja be, miért az.

Nem szabad azonban elfeledkezni arról sem, hogy bár egy pénzügyi válság idején jogosan kerülnek előtérbe a költségvetési egyensúllyal kapcsolatos megfontolások, Magyarországon a reformoknak mégis elsősorban a gazdaság teljesítőképességének növelését kell szolgálniuk – e nélkül a különféle társadalmi célok sem finanszírozhatók. Ez pedig a könyv javaslataihoz képest szélesebb nézőpontú megközelítést tesz szükségessé, melyben nagyobb figyelmet kap a kedvező üzleti környezet megteremtése, azaz a költséges bürokratikus szabályozások lebontása, az adóterhelés csökkentése, a jól képzett munkaerő biztosítása és a korrupció visszaszorítása.

A globális pénzügyi válság lehetőséget teremt a hosszú távú fejlődést megalapozó változások bevezetéséhez, de semmiképpen sem jelent szükségyszerűséget. Mihályi Péter írása és az ehhez kapcsolódó viták remélhetőleg hozzájárulnak az elmúlt időszakban tapasztaltnál távlatosabb gazdaságpolitika kialakításához. □